

III. Органи державної влади, публічного управління та місцевого самоврядування як одна з основних ознак української державності

Микола Кобилецький

доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри адміністративного та фінансового права
Львівського національного університету імені Івана Франка
(Львів, Україна)
mykola.kobyletskyi@lnu.edu.ua

УДК [340.15:352/353](477)“13/18”

ВПЛИВ МАГДЕБУРЗЬКОГО ПРАВА НА РОЗВИТОК МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ (XIV–XIX СТОЛІТТЯ)

АНОТАЦІЯ. У статті проаналізовано вплив магдебурзького права на розвиток місцевого самоврядування в Україні (XIV–XIX ст.). Акцентовано увагу на тому, що магдебурзьке право є однією з найвідоміших систем середньовічного міського права, яка регулювала різноманітні політичні, соціально-економічні та правові відносини того часу. Територіально воно поширювалося у Центрально-Східній Європі, а отже, і на українських землях у Галицько-Волинській державі, а після припинення її існування – на українських землях, що увійшли до складу Польського королівства, Великого князівства Литовського, Речі Посполитої та Російської імперії. Визначальною особливістю застосування магдебурзького права в Україні стало його широке використання органами самоврядування міст Гетьманщини та міста Києва, а також у кодифікації українського права у XVIII – на початку XIX ст. Магдебурзьке право, незважаючи на його широке застосування в Україні, є однією з найменш досліджених тем в українській історико-правовій науці.

Визначено риси міського права, зокрема й магдебурзького, відкритість і гнучкість сприяли його поширенню як просторово, так і ментально. Тому магдебурзьке право є невід’ємною складовою європейської правової цивілізації, європейської правової культури.

Акцентовано увагу на високій адаптованості магдебурзького права до конкретно-історичних умов, соціальних потреб окремих громад. Конкретно-історичний розвиток принципів магдебурзького права, їхня правова деталізація спричинила до його трансформації, перетворення в українське міське право.

Зазначено, що використовуючи і розвиваючи магдебурзьке право, український народ перебував у єдиному культурно-правовому просторі з іншими європейськими народами, які сьогодні становлять основу європейської спільноти.

Магдебурзьке право в Гетьманщині було загальнодержавним правом, оскільки застосовувалося в адміністративній діяльності міст та міських і козацьких судах, а також під час кодифікації українського права. Магдебурзьке право разом із хелмінським правом, Саксонським Зерцалом, українським звичаєвим правом та нормативно-правовими актами органів влади Гетьманщини стало основними джерелами кодифікації українського права у XVIII – першій половині XIX ст. Це, зокрема, “Процес краткий приказний” 1734 р., “Економіка краткая” 1734 р., “Права, за якими судиться малоросійський народ” 1743 р., “Права малоросійські з книг Статуту, Саксону і Порядку виписаних” 1744–1757 рр., “Суд і розправа в правах малоросійських” 1750 р., “Книга статут и прочне права малоросійские” 1764 р., “Екстракт малоросійських прав” 1767 р., “Екстракт із указів, інструкцій і установлень” 1786 р., “Зібрання малоросійських прав” 1807 р. тощо.

Магдебурзьке право сприяло формуванню в Україні громадянського суспільства, демократизму та регламентувало суспільне життя на підставі правових норм, створювало правову основу для належного функціонування міст. Майже всі українські міста, що перебували у складі Галицько-Волинської держави, Польського королівства, Великого князівства Литовського та Гетьманщини володіли магдебурзьким правом. У середині XVIII ст. міст, що володіли магдебурзьким правом, налічувало близько 1 000. Магдебурзьке право мало значний вплив на розвиток місцевого самоврядування в Україні у XIV–XIX ст.

Ключові слова: міське право; муніципальне право; магдебурзьке право; самоврядування; Україна.

У сучасних умовах розвитку України відбувається переосмислення сутності ролі самоврядування та права, співвідношення цих важливих інститутів і визначення їхнього місця у сучасному суспільстві. Важливим є також усвідомлення необхідності якісних змін у самому суспільстві, які дають змогу кваліфікувати його як громадянське, що робить актуальним дослідження історії муніципального права.

Для вдосконалення місцевого самоврядування у сучасній українській державі важливе значення має вивчення історичного досвіду функціонування різноманітних моделей місцевого самоврядування, зокрема магдебурзького права, яке понад 500 років діяло в Україні й охоплювало понад 1 000 населених пунктів у різних регіонах.

Унікальність історико-правового досвіду самоврядування українських міст XIV – першої половини XIX ст. полягає у його багатоманітності. Надання магдебурзького права стало історичною точкою відліку для багатьох процесів, які загалом та без перебільшення можна назвати революцією у міському самоврядуванні. Серед таких процесів – і формування статутного права, і правового статусу міського населення, і формалізація магдебурзького права як джерела українського права у XVIII – на початку XIX ст.

Магдебурзьке право є однією з найвідоміших систем середньовічного міського права, яка регулювала різноманітні політичні, соціально-економічні та правові відносини того часу. Територіально воно поширювалося у Центрально-Східній Європі, а отже, й на українських землях у Галицько-Волинській державі, а після припинення її існування – на українських землях, що увійшли до складу Польського королівства, Великого князівства Литовського, Речі Посполитої та Російської імперії. Визначальною особливістю застосування магдебурзького права в Україні стало його широке використання органами самоврядування міст Гетьманщини та міста Києва, а також у кодифікації українського права у XVIII – на початку XIX ст. Магдебурзьке право, незважаючи на його широке застосування в Україні, є однією з найменш досліджених тем у вітчизняній історико-правовій науці.

Як відомо, магдебурзьке право почало поширюватися на українські землі разом із появою тут німецьких колоністів, кількість яких значно зросла у період правління короля Русі Данила Галицького та нападу монголів хана Батия у 1240–1241 рр.¹ Данило Галицький та його наступники заохочували переселення німецьких колоністів різними привілеями, бажаючи розбудувати міста за європейськими зразками, пожвавити торгівлю і промисел, а також підвищити економічний статус держави. Тогочасний літописець писав: ‘Німці з Сілезії, Саксонії та Рейну були основними переселенцями до руських міст, які відбудовувалися або будувалися заново. Німці йшли вдень і вночі, купці і ремісники, бо, власне, їх найбільше бракувало’². У 1320 р. волинський князь надав купцям із Торуня грамоту на вільну торгівлю на своїй території. У 1339 р. останній галицько-волинський князь Болеслав-Юрій II Тройденевич надав магдебурзьке право місту Сяноку³. Серед міщан згадуються українці (русини), поляки, угорці та німці⁴. На думку українських, польських і німецьких дослідників, магдебурзьким правом у період існування Руського королівства (Галицько-Волинської держави) володіли Львів, Володимир, Перемишль, Ярослав та інші міста. Після смерті Болеслава-Юрія II Тройденевича Галичину захопив польський король Казимир III Великий. Остаточно Галичина відійшла до Польського королівства у 1349 р., а Волинь – до Великого князівства Литовського. Поширення магдебурзького права на українських землях було пов’язано з загальноєвропейськими тенденціями розвитку міст і переселенням туди німецьких колоністів,

¹ R Roepell, ‘Über die Verbreitung des Magdeburger Stadtrechts im Gebiete des alten Polnischen Reichs ostwärts der Weichsel’ (1858) 27 *Abhandlungen der philologisch-historischen Gesellschaft in Breslau* 256-7.

² *Полное собрание русских летописей, т 2: Ипатьевская летопись. Фототипическое воспроизведение издания 1908 года* (Изд-во восточной литературы 1962) 843.

³ Roepell (n 1) 257.

⁴ *Ibid* 281.

а також політикою володарів Галицько-Волинської держави (Руського королівства) з розбудови міст.

У 1356 р. король Казимир III Великий надав Львову привілей на магдебурзьке право, яке поширювалося на всіх мешканців міста – українців, поляків, німців, вірменів, євреїв, татар і сарацинів⁵. Для покращення матеріального стану міста у нього було інвестовано 70 франконських ланів⁶.

Львову, на думку німецького дослідника Р. Лібервірта, було надано магдебурзько-вrocławське систематизоване лавниче право 1261–1295 рр.⁷, Українські, польські та німецькі дослідники вважають привілей 1356 р. повторним локаційним привілеєм. Магдебурзьке право було надано й іншим містам Галичини. Австрійський дослідник Р. Каїндль писав, що у Галичині понад 400 міст і сіл володіли магдебурзьким правом⁸. Відомий польський історик права П. Домбковські зазначав, що у складі Речі Посполитої на українських землях магдебурзьким правом було наділено понад 700 міст⁹.

На українських землях, що увійшли до складу Великого князівства Литовського, яке українські дослідники називають Литовсько-Руська держава, магдебурзьке право почало поширюватися дещо пізніше і не такими швидкими темпами – у XIV–XV ст. У 1374 р. князі Георгій та Олександр Корятівичі надали місту Кам'янець-Подільському магдебурзьке право. Воно стало найбільшою та найважливішою фортецею в Україні¹⁰. Хоча, як вже згадувалося, німецькі колонії у Володимирі та Луцьку існували ще у XIII ст. У 1432 р. магдебурзьке право отримав Луцьк, який став новим центром Волині. У 1438 р. Великий Литовський князь Свидригайло надав магдебурзьке право Кременцю. Окрім магдебурзького права в українських містах Волині і Підляшшя діяло кульменське (хелмінське) право. У 1444 р. його отримало місто Мельник¹¹, у 1514 р. – Дорогобуж та ін.¹². Переважну кількість міст Волині, що володіли магдебурзьким правом, становили приватновласницькі міста, які належали магнатсь-

⁵ Привілей міста Львова XIV–XVIII ст., т 1 (Капраль М упоряд, Документальна скарбниця Львова 1998) 27-31.

⁶ М Кобилецький, 'Надання місту Львову магдебурзького права' (2001) 36 Вісник Львівського університету. Серія юридична 41.

⁷ R Lieberwirth, 'Das sächsisch-magdeburgische Recht als Quelle osteropäischer Rechtsordnungen' (1986) 127 Sitzungsberichte der Sächsischen Akademie der Wissenschaften zu Leipzig: Philologisch-historische Klasse 41.

⁸ F Kaindl, 'Beiträge zur Geschichte des deutschen Rechtes in Galizien' (1906) 95 Archiv für Österreichische Geschichte 8-143.

⁹ В Уляновський, Корпус магдебурзьких грамот українським містам: два проекти видань 20-х – 40-х років XX століття (2000) 45-50.

¹⁰ M Balińskie and T Lipińskie, *Starożytną Polska pod względem historycznym, geograficznym i statystycznym opisanam*, t 1, 2 (Nakł S Orgelbranda Księgarza 1843–1846) 938.

¹¹ D Doroshenko, 'Das deutsche Recht in der Ukraine' (1934) Zeitschrift für Geschichte Osteuropes 504.

¹² A Jakowliw, *Das deutsche Recht in der Ukraine und seine Einflüsse auf das ukrainische Recht im 16–18 Jahrhundert* (Hirzel 1942) 13.

ким родинам Острозьких, Вишневецьких, Заславських, Сангушків та ін. На думку українських, німецьких і російських науковців, у 1498 р. магдебурзьке право отримала столиця України – місто Київ.

Магдебурзьке право поширилося і на інші міста Правобережної України. У 1543 р. його отримала Стара Синява, у 1578 р. – Літин, у 1585 р. – Корсунь, у 1529 р. – Чигирин, у 1564 р. – Звенигород, у 1622 р. – Лисянка, у 1640 р. – Сатанів, у 1615 р. – Біла Церква, у 1644 р. – Овруч та ін.¹³.

Поряд із наданням магдебурзького права траплялися й випадки його позбавлення, зокрема у 1589 р. у Білої Церкви, коли міщани надали зброю та продовольство повсталим козакам. Магдебурзьке право у місті було відновлено лише через 30 років. Схожі випадки у 1595 р. зафіксовано у містах Корсунь та Брацлав¹⁴. Унаслідок війн і пожеж на українських землях дуже часто відбувалося повторне надання магдебурзького права, а саме: 1754 р. – коли були видані нові привілеї для міст Заслава та Славути, 1778 р. – для міста Свинюхи, 1790 р. – Почаєва та ін.¹⁵.

На Лівобережній Україні магдебурзьке право стало поширюватися наприкінці XVI ст. У 1585 р. його отримало місто Переяслав, у 1620 р. – Стародуб (тепер Російська Федерація), у 1623 р. – Чернігів, у 1627 р. – Ніжин, у 1666 р. – Погар та ін.¹⁶. Полтава отримала магдебурзьке право на основі привілеїв останнього українського гетьмана К. Розумовського у 1752 р., а Новгород-Сіверський – у 1758 р.¹⁷. Українські дослідники зазначають, що магдебурзьке право було надане Полтаві ще в період Речі Посполитої, а привілеї 1752 р. був повторним, релокаційним¹⁸. Усі міста України, що володіли магдебурзьким правом, вітчизняні дослідники, зокрема М. Владимирський-Буданов, А. Яковлів, поділили на три групи.

До першої групи зараховували міста із так званим повним магдебурзьким правом (Львів, Кам'янець-Подільський, Київ), що мали самоврядування на основі двох колегій: міська рада у складі радників і бургомістрів, що виконували переважно адміністративні функції, та вїйт і лавники, що здійснювали судові функції.

До другої групи міст відносилися міста з неповним магдебурзьким правом – у них діяла спільна колегія з бургомістрами, радниками, вїйтом і лавниками, що виконували адміністративні та судові функції¹⁹. Міста

¹³ М Кобилецький, *Магдебурзьке право в Україні (XIV – перша половина XIX ст.): історико-правове дослідження* (ПАІС 2008) 147-8.

¹⁴ В Отамановський, *Вінниця в XIV–XVII століттях: історичне дослідження* (Континент-прим 1993) 297.

¹⁵ Roepell (n 1) 278.

¹⁶ Jakowliw (n 12) 14.

¹⁷ І Бойко, *Історія правового регулювання цивільних, кримінальних та процесуальних відносин в Україні (IX–XX ст.): навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів* (Видавничий Центр ЛНУ імені Івана Франка 2014) 285.

¹⁸ Д Багалій, 'Магдебурзьке право на Лівобічній Україні' в *Розвідки про міста і міщанство на Україні-Руси в XV–XVIII в., ч 2* (1904) 351-400.

¹⁹ Jakowliw (n 12) 15.

неповного магдебурзького права становили переважну більшість міст України. Третя група – приватновласницькі міста, які формально мали органи міського самоврядування, аналогічні до міст із неповним магдебурзьким правом, але у своїй діяльності перебували під цілковитим контролем власника чи його представника²⁰. Міста з неповним магдебурзьким правом також поділяли на міста, в яких посада вїйта належала місту, та міста, в яких вїйтівство належало іншим особам – старості або спадковому вїйту.

До правового устрою німецьких та інших європейських міст були найбільш наближеними західноукраїнські міста, зокрема місто Львів, яке вважали материнським містом (*mutterstadt*). На відмінну від українських міст, що перебували у складі Великого князівства Литовського до Люблінської унії, де основну роль в управлінні містами відігравали вїйти в українських містах, у складі Польського королівства управління здійснювали міські ради. Радники зі свого кола обирали бургомістрів, які почергово виконували функції керівника міста. Вїйти, зі свого боку, очолювали вїйтівсько-лавничі суди та здійснювали судові повноваження. Кількість радників не була чітко визначена, у різних містах становила від 3 до 12 осіб. З початку XVI ст. у Львові кількість радників була 12 осіб, у Сяноку з 1366 р. – 6 осіб, у Кам'янці-Подільському, що керувався Львівським міським правом, залежно від років – 11, 9 та менше осіб, у Жовкві – 4 особи²¹.

Міську раду у Львові називали сенатом (*senatum officium consulare*). Зі створенням міської ради місцеві мешканці (*commanitaas civim*) міст отримали власний орган міського самоврядування. Утворення міської ради також вплинуло на виникнення ще однієї відмінності між містом і селом. До того часу межі між двома типами поселень не були чіткими. І село, і місто становили окремий судовий округ. В обох діяли вїйт, солтис, лавники, ремісники, а володіння землею було пов'язано зі сплатою податків. Лише зі створенням міської ради виник орган, який не мав аналога у селах²².

Унаслідок Національно-визвольної війни українського народу було утворено Українську козацьку державу, що отримала назву Гетьманщина. Усі міста Гетьманщини поділялися на дві групи привілейованих (магістратських) і непривілейованих (ратушних) міст²³. До привілейованих належали міста, що володіли магдебурзьким правом. Український

²⁰ М. Владимирський-Буданов, 'Німецьке право в Польщі й Литві' в *Розвідки про міста і міщанство на Україні-Руси в XV–XVIII в.*, ч. 2 (1904) 274-7.

²¹ Кобилецький (н 13) 203-4.

²² H. Lück, 'Prawo magdeburskie jako czynnik identyfikacji europejskiej rodziny miast' in *Europejskie miasta prawa magdeburskiego. Tradycja, dziedzictwo, identyfikacja: sesja komparatystyczna: materiały konferencyjne* (2007) 43.

²³ В. Романовский, 'Борьба за финансовую автономию Украины в 60-х гг. XVII века' (дис канд іст наук, 1946) 14.

дослідник В. Романовський писав, що магдебурзьким правом у XVII ст. володіли понад 30 міст²⁴. У XVIII ст. – лише 11: Чернігів, Переяслав, Новгород-Сіверський, Стародуб, Ніжин, Почеп, Млин, Остер, Козелець, Полтава, а також Київ. Міста, що не володіли магдебурзьким правом, отримали назву ратушних міст. Українські гетьмани видали значну кількість універсалів та інших нормативних актів, у яких підтримували місцеве самоврядування на основі магдебурзького права²⁵. Негативний вплив на розвиток місцевого самоврядування на основі магдебурзького права спричинило втручання московських царів у діяльність українських міст. Міста Гетьманщини, які володіли магдебурзьким правом, окрім міста Києва, що мав особливий статус, були містами неповного магдебурзького права, де не існувало чіткого поділу між органами міського самоврядування, що виконували адміністративні й судові функції. Міста Гетьманщини загалом зберегли систему міського самоврядування, створену ще у період Речі Посполитої. Привілейовані міста очолювали виборні вйти, бургомістри і радники, судові функції виконували лавники. У магістратських містах уся повнота влади належала магістратові, вони володіли більшою самостійністю порівняно з ратушними містами. Магістрат складався із магістратських урядників – старших та молодших.

До старших належали вйт, бургомістр, радники, лавники та магістратський писар, до молодших – комісар межовчик, городничих і возний²⁶. Вйт спочатку затверджувався гетьманом, а потім Генеральною військовою канцелярією. У його руках зосереджувалися всі важелі управління містом²⁷. Він разом із населенням міста обирав міську раду, до якої у різних містах входили від 6 до 24 радників. Радники зі свого кола обирали від 2 до 12 бургомістрів. Судові функції виконували вйт і лавники, яких також обирало населення міста²⁸. Вйтівсько-лавничі суди розглядали цивільні та кримінальні справи. Юрисдикція магістратського суду поширювалася на всіх мешканців міста, підпорядкованих магістрату, та селян. Магістратські суди могли переглядати рішення сільських судів у справах селян, які належали до юрисдикції міст. Рішення магістратських судів можна було оскаржити в козацьких полкових судах або полкових канцеляріях²⁹.

На практиці відбувалися спільні засідання адміністративної і судової колегій під головуванням вйта. У більшості міст Гетьманщини, що воло-

²⁴ Романовский (н 23) 14.

²⁵ Багалій (н 18) 417-9.

²⁶ Там само 417.

²⁷ Там само 419.

²⁸ *Права, за якими судиться малоросійський народ 1743* (Шемшученко Ю відп ред, 1997) 452-60.

²⁹ Л Гамбург, *Магістратські і ратушні суди у самоврядуванні міст України-Гетьманщини XVII-XVIII століть* (2000) 4 Право України 113.

діли магдебурзьким правом, на діяльність органів міського самоврядування впливала козацька старшина, яка втручалася у їхню діяльність. Магдебурзьке право в Гетьманщині було загальнодержавним, оскільки застосовувалося в адміністративній діяльності міст та міських і козацьких судах, а також під час кодифікації українського права. Магдебурзьке право разом із хелмінським правом, Саксонським Зерцалом, українським звичаєвим правом і нормативно-правовими актами органів влади Гетьманщини стало основними джерелами кодифікації українського права у XVIII – першій половині XIX ст. Це, зокрема, “Процес краткий приказний” 1734 р., “Економіка краткая” 1734 р., “Права, за якими судиться малоросійський народ” 1743 р., “Права малоросійські з книг Статуту, Саксону і Порядку виписаних” 1744–1757 рр., “Суд і розправа в правах малоросійських” 1750 р., “Книга статут и прочне права малоросійские” 1764 р., “Екстракт малоросійських прав” 1767 р., “Екстракт із указів, інструкцій і установлень” 1786 р., “Зібрання малоросійських прав” 1807 р. та ін.

У “Правах, за якими судиться малоросійський народ” 1743 р. серед джерел магдебурзького права згадується у праці львівського синдика П. Щербича *“Speculum Saxonum albo prawo Saskie i Magdeburskie porządkiem obiecadla z lacińskich i niemieckich egzemplarów zebrane, a na polski język z pilnością i wiernie przelożone”*, *“Jus Municipale to jest prawo miejskie Magdeburskie / nowo z lacińskiego i z niemieckiego na polski język z pilnością y wirnie przelożone”*, П. Кушевича *“Prawa chelmińskiego poprawionego z lacińskiego języka na polski przetłumaczonego”*, Б. Гроїцького *“Porządek sądów i spraw miejskich prawa magdeburskiego w Koronie Polskiej”*, *“Artykuły prawa magdeburskiego które zowie Speculum Saxonum”*, *“Ten Postępek wybrany jest z Praw Cesarskich”*, *“Tytuły Prawa Magdeburskiego z Porządku i do Artykułów pierwotnie po polsku wydanych”*, *“Obrona sierot i wdów”*, Б. Карпцова *“Processus juris in foro Saxsonico”*, *“Definitiones forenses od Constituene”*, *“Practica zae Novae rerum criminalium”*, М. Яскера *“Juris Provincialis guod Speculum Saxonum vulgo muneupatur Libri tres”*, *“Juris Municipalis Majdeburgensis Liber vulgo Weichbild”*, *“Promptuarium Juris Provincialis”*, Я. Кірштейна Церизина *“Enchiridion aliquot Locarum Communiium Juris Majdeburgensis”* та ін. Крім безпосередніх джерел магдебурзького права, використаних у процесі складання “Прав, за якими судиться малоросійський народ” 1743 р., низка норм магдебурзького права увійшла до Кодексу 1743 р. через Литовський статут 1588 р.³⁰ Серед коротких цитат, на які посилалися автори Кодексу 1743 р. (повний їх зміст було втрачено), основну частину

³⁰ А. Яковлів, ‘Український кодекс 1743 року “Права, по котормь судитя малоросійській Народъ”. Його історія, джерела та системний виклад змісту’ (1949) 159 Записки Наукового товариства ім. Т. Г. Шевченка. Праці Історично-філософичної секції 39.

становили джерела магдебурзького права. З-поміж 3 031 цитати 1 580 містять посилання на джерела магдебурзького права, 1 006 – на Литовський статут і 445 – на нормативно-правові акти Гетьманщини та українське звичаєве право³¹.

Останньою працею українських правознавців XVII – початку XIX ст., у якій використовувалося магдебурзьке право, стало “Зібрання малоросійських прав” 1807 р. Воно було створено групою правознавців із систематизації права на Лівобережній Україні під керівництвом Ф. Давидовича на початку XIX ст. Поділялося на три частини: про осіб, про діяння та про речі, які склалися із п’яти книг, а ті, зі свого боку, – з 42 параграфів та 1 377 артикулів. Найбільшу кількість посилань (515) використано з Литовського статуту 1588 р., із Саксонського Зерцала – 457, хелмінського права – 224, 58 посилань – із магдебурзького права³². На західноукраїнських землях, які за першим поділом Речі Посполитої 1772 р. увійшли до Австрії, магдебурзьке право діяло до 1786 р. На українських землях у складі Російської імперії магдебурзьке право було ліквідовано 1831 р.³³. У Києві магдебурзьке право було скасоване наприкінці грудня 1834 р. Він став останнім українським містом, у якому було скасовано магдебурзьке право³⁴.

Висновки. На українських землях діяли три різноманітні моделі магдебурзького права. Перша модель функціонувала на західноукраїнських землях, де воно почало поширюватися ще у Галицько-Волинській державі і здійснювалося за посередництва німецьких колоністів. Правовий устрій західноукраїнських міст був найбільш наближеним до устрою німецьких, польських та інших європейських міст. Керівником цих міст були бургомістри, які почергово обиралися з кола радників. Інша модель діяла у місті Києві та інших українських містах, що перебували у складі Великого князівства Литовського, а пізніше – Речі Посполитої. Керівниками цих міст були війти, які виконували адміністративні та судові повноваження.

Третя модель міського самоврядування функціонувала у містах Гетьманщини, де поряд із джерелами магдебурзького права і Саксонського Зерцала використовувалися Литовські статuti, українське звичаєве право та нормативно-правові акти органів влади Гетьманщини. Українські дослідники вважають магдебурзьке право на українських землях, що перебували у складі Великого князівства Литовського і Гетьманщини, українським міським правом, оскільки відбувся взаємовплив магне-

³¹ Яковлів (n 30) 80.

³² *Собрание малороссийских прав 1807 г.* (Шемшученко Ю відп ред, Наукова думка 1993) 147-50.

³³ Jakowliw (n 12) 212.

³⁴ А Нольде, *Очерки по истории кодификации местных гражданских законов при графе Сперанском* (1906) 281.

бурзького права з Литовськими статутами й українським правом. Окрім німецьких джерел магдебурзького права використовувалися праці польських дослідників Я. Сервуса Тухольчика, Я. Кірштейна Церазина, М. Яскера, П. Щербича, П. Кушевича та Б. Гроїцького.

Магдебурзьке право через використання у його джерелах праць глосаторів і коментаторів римського права, зокрема Й. фон Буха, *Corpus Juris civilis* Юстиніана та праць античних авторів сприяло рецепції римського права в Україні.

Безпосередні зв'язки з Магдебургом мало лише місто Львів, від якого одержувало ортілі. Воно мало найвищий рівень самоврядування серед українських міст із магдебурзьким правом, було зразковим для них, так званим материнським містом. Львівська міська рада виконувала функції апеляційного суду (обергофу) для українських міст у складі Польського королівства, а пізніше – Речі Посполитої, що володіли магдебурзьким правом.

В Україні застосовували і різновиди магдебурзького права, які, крім того, діяли як у містах, так і у селах, – кульмське (хелмінське) право та новомаркське (шредське) право. Хелмінське право діяло на Підляшші та Волині. Шредське – на західноукраїнських землях у Галичині.

Таким чином, магдебурзьке право сприяло формуванню в Україні самоврядування, громадянського суспільства, демократизму та регламентувало міське життя на підставі правових норм, створювало правову основу для належного функціонування міст. Майже всі українські міста, що перебували у складі Галицько-Волинської держави, Польського королівства, Великого князівства Литовського та Гетьманщини, володіли магдебурзьким правом. У середині XVIII ст. міст, що мали магдебурзьке право, налічувалося близько 1 000. Магдебурзьке право справило значний вплив на розвиток місцевого самоврядування в Україні у XIV–XIX ст.

REFERENCES

Bibliography

Authored books

1. Balińskie M and Lipińskie T, *Starożytną Polska pod względem historycznym, geograficznym i statystycznym opisanam, t 1, 2* (Nakł S Orgelbranda Księgarza 1843–1846) (in Polish).
2. Jakowliw A, *Das deutsche Recht in der Ukraine und seine Einflüsse auf das ukrainische Recht im 16–18 Jahrhundert* (Hirzel 1942) (in German).
3. Boiko I, *Istoriia pravovoho rehuliuвання tsyvilnykh, kryminalnykh ta protsesualnykh vidnosyn v Ukraini (IX–XX st): navchalnyi posibnyk dlia studentiv vyshchkh navchalnykh zakladiv [History of Legal Regulation of Civil, Criminal and Procedural Relations in Ukraine (IX–XX Centuries): Study Guide for Students of Higher*

- Educational Institutions*] (Vydavnychi Tsentru LNU imeni Ivana Franka 2014) (in Ukrainian).
4. Kobyletskyi M, *Mahdeburzke pravo v Ukraini (XIV – persha polovyna XIX st.): istoryko-pravove doslidzhennia [Magdeburg Law in Ukraine (XIV – First Half of the XIX Centuries): Historical and Legal Study]* (PAIS 2008) (in Ukrainian).
 5. Nolde A, *Ocherky po ystoriy kodyfikatsyy mestnykh hrabzdanskykh zakonov pry hrafe Speranskom [Essays on the History of the Codification of Local Civil Laws in the Time of Count Speransky]* (1906) (in Ukrainian).
 6. Otamanovskiy V, *Vynnytsia v XIV–XVII stolittiakh: istorychne doslidzhennia [Vinnytsia in the XIV–XVII Centuries: A Historical Study]* (Kontynent-prym 1993) (in Ukrainian).
 7. Ulianovskiy V, *Korpus mahdeburzkykh hramot ukrainskym mistam: dva proekty vydan 20-kh–40-kh rokiv XX stolittia [Corpus of Magdeburg Charters to Ukrainian Cities: Two Draft Editions of the 20s–40s of the XX Century]* (2000) (in Ukrainian).

Edited books

8. Lück H, 'Prawo magdeburskie jako czynnik identyfikacji europejskiej rodziny miast' in *Europejskie miasta prawa magdeburskiego. Tradycja, dziedzictwo, identyfikacja: sesja komparatystyczna: materiały konferencyjne* (2007) (in Polish).
9. Bahalii D, 'Mahdeburzke pravo na Livobichnii Ukraini' ['Magdeburg Law in the Left-Bank Ukraine'] v *Rozvidky pro mista i mishchanstvo na Ukraini-Rusy v XV–XVIII v. [Investigations into the Cities and Philistinism in Ukraine-Rus' in the XV–XVIII Centuries]*, ch 2 (1904) (in Ukrainian).
10. *Polnoe sobranie russkikh letopisei [Complete Collection of Russian Chronicles]*, t 2: *Ipatievskaja letopis'. Fototipicheskoe vosproizvedenie izdaniya 1908 goda [Hypatian Chronicle. Phototypic Reproduction of the 1908 Edition]* (Izd-vo vostochnoj literatury 1962) (in Russian).
11. *Prava, za yakymy sudytsia malorosiiskiy narod 1743 g. [Laws by Which the Ukrainian People Are Judged, 1743]* (Shemshuchenko Yu vidp red, 1997) (in Ukrainian).
12. *Pryvilei mista Lvova XIV–XVIII st. [Privileges of the City of Lviv in the XIV–XVIII Centuries]*, t 1 (Kapral M uporiad, Dokumentalna skarbnytsia Lvova 1998) (in Ukrainian).
13. *Sobranie malorossiiskih prav 1807 g. [Collection of Lesser Rus' Rights, 1807]* (Shemshuchenko Ju vidp red, Naukova dumka 1993) (in Russian).
14. Vladymyrskiy-Budanov M, 'Nimetske pravo v Polshchi y Lytvi' ['German Law in Poland and Lithuania'] v *Rozvidky pro mista i mishchanstvo na Ukraini-Rusy v XV–XVIII v. [Investigations into the Cities and Philistinism in Ukraine-Rus' in the XV–XVIII Centuries]*, ch 2 (1904) (in Ukrainian).

Journal articles

15. Doroshenko D, 'Das deutsche Recht in der Ukraine' (1934) *Zeitschrift für Geschichte Osteuropes* 504 (in German).
16. Kaindl F, 'Beiträge zur Geschichte des deutschen Rechtes in Galizien' (1906) *Archiv für Österreichische Geschichte* 8-143 (in German).
17. Lieberwirth R, 'Das sächsisch-magdeburgische Recht als Quelle osteropäischer Rechtsordnungen' (1986) *127 Sitzungsberichte der Sächsischen Akademie der Wissenschaften zu Leipzig: Philologisch-historische Klasse* 41 (in German).
18. Roepell R, 'Über die Verbreitung des Magdeburger Stadtrechts im Gebiete des alten Polnischen Reichs ostwärts der Weichsel' (1858) *27 Abhandlungen der philologisch-historischen Gesellschaft in Breslau* 256-7 (in German).
19. Hamburh L, 'Mahistratski i ratushni sudy u samovriaduvanni mist Ukrainy-Hetmanshchyny XVII–XVIII stolit' ['Magistrate and Town Hall Courts in Self-

- Government of Ukrainian-Hetmanate Cities of the XVII–XVIII Centuries’] (2000) 4 *Pravo Ukrainy* 113 (in Ukrainian).
20. Kobyletskyi M, ‘Nadannia mistu Lvovu mahdeburzkooho prava’ [‘Granting of Magdeburg Law to the City of Lviv’] (2001) 36 *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriiia yurydychna* 41 (in Ukrainian).
21. Yakovliv A, ‘Ukrainskyi kodeks 1743 roku “Prava, po kotorymъ sudytsia malorossiiskii Narodъ”. Yoho istoriia, dzherela ta systemnyi vyklad zmistu’ [‘Ukrainian Code of 1743 “Laws by Which the Ukrainian People Are Judged”. Its history, Sources, and Systematic Presentation of Content’] (1949) 159 *Zapysky Naukovoho tovarystva im. T. H. Shevchenka. Pratsi Istorychno-filosofichnoi sektsii* 39 (in Ukrainian).

Dissertations

22. Romanovskij V, ‘Bor’ba za finansovuju avtonomiju Ukrainy v 60-h gg. XVII veka’ [‘Struggle for Financial Autonomy of Ukraine in the 60s of the XVII Century’] (dis kand ist nauk, 1946) (in Russian).

Mykola Kobyletskyi

THE IMPACT OF MAGDEBURG LAW
ON THE DEVELOPMENT OF LOCAL SELF-GOVERNMENT IN UKRAINE
(XV–XIX CENTURIES)

ABSTRACT. This article analyzes the impact of Magdeburg Law on the development of local self-government in Ukraine (XIV–XIX centuries). The author emphasizes that Magdeburg Law is one of the most well-known systems of medieval city law which regulated various political, socio-economic and legal relations of those times. Geographically, it was spread in Central-Eastern Europe, and thus in the Ukrainian lands in the State of Galicia-Volhynia, and after its cessation – in the Ukrainian lands which became part of the Kingdom of Poland, the Grand Duchy of Lithuania, the Polish-Lithuanian Commonwealth, and the Russian Empire. Application of Magdeburg Law in Ukraine was noted for its widespread use by local self-government authorities of the Hetmanate cities and the Kiev city, as well as in the codification of Ukrainian law in the XVIII – early XIX centuries. Despite its broad application in Ukraine, Magdeburg Law is one of the least studied topics in Ukrainian historical and legal science.

The article highlights the peculiarities of city law, including Magdeburg Law, and notes its openness and flexibility which contributed to its spread both spatially and mentally. For this reason, Magdeburg Law is part and parcel of European legal civilization and European legal culture.

The author brings into focus high adaptability of Magdeburg Law to specific historical conditions and social needs of individual communities. The specific historical development of the Magdeburg Law principles and their detailed legal elaboration entailed its transformation into Ukrainian city law.

It is noted that the Ukrainian people, using and developing Magdeburg Law, were in the common cultural and legal space with other European nations which form the basis of the European community today.

In the Hetmanate, Magdeburg Law was the nation-wide law, since it was applied for administrative activities of cities, as well as by city and Cossack courts, and during the codification of Ukrainian law. Magdeburg Law, together with Kulm law, Saxon Mirror, Ukrainian customary law and regulatory legal acts of the Hetmanate authorities, became the main sources of the codification of Ukrainian law in the XVIII – first half of the XIX centuries. They are, in particular, “Process of Brief Orders” of 1734, “Economy in Brief”, 1734, “Laws by Which the Ukrainian People Are Judged” of 1743, “Lesser Rus’ Rights Written Out From the Books of the Statute, Saxon and Order” of 1744–1757, “Justice and Punishment in the Lesser Rus’ Rights” of 1750, “Statute Book and Other Lesser Rus’ Rights” of 1764, “Extract of Lesser Rus’ Rights” of 1767, “Extract From Decrees, Instructions and Regulations” of 1786, “Collection of Lesser Rus’ Rights” of 1807. etc.

Magdeburg Law contributed to the establishment of civil society and democracy in Ukraine, regulated social life through the prism of legal rules, and laid a legal foundation for appropriate functioning of cities. Almost all of the Ukrainian cities which were part of the State of Galicia-Volhynia, the Kingdom of Poland, the Grand Duchy of Lithuania and the Hetmanate had Magdeburg Law. In the middle of the XVIII century, there were about one thousand cities which had Magdeburg Law. Magdeburg Law had a significant impact on the development of local self-government in Ukraine (XIV–XIX centuries).

KEYWORDS: city law; municipal law; Magdeburg Law; self-government; Ukraine.